

Semantic Sign of Nima Youshij's Poem "Moonlight Flower" Based on Rifater's Structuralist Model

Mojtaba Soltanian ^{*1}, *Leila Hashemian* ²

Recived: 10/5/2025 Review: 8/11/2025 Accepted: 7/1/2026

Abstract

Semiotics is considered an interdisciplinary approach that studies the semiotic systems of a work. One of the fundamental branches in the field of semiotics of poetry is Michael Refater's theory. Applying Refater's semiotic model in the study and rereading of literary works, especially poetry, sheds light on important points about the creation of the work and its re-creation by the reader. According to this theory, the reader is considered a very important factor in the process of reading the text. In this model, poems are first examined in two ways: receptive reading and latent reading, which in the first stage analyzes meaning and in the next stage linguistic implications. Then, the reader or critic analyzes and perceives lexical associations or key themes, and finally ends up discovering the semantic network of the work. In this research, using the Refater theory in qualitative analysis and with the approach of retrospective reading, the descriptive accumulations and systems of poems have been identified, and the dispersed matrix in the entire poem has been obtained, and finally the semantic structure has been clarified. The aim of the article is to show to what extent Refater's structuralist model in the analysis of the poem "Moonflower" leads to a creative reading of the poem and how the narrative plurality in Nima's poem has caused a fluid space of discourse. The result of the research indicates that the main accumulation of the poem revolves around the axis of

¹ . PhD in Persian language and literature, Bu-Ali Sina University , Hamedan , Iran, university lecturer.

Email: moj_s77@yahoo.com

ORCID: 0000-0001-5447-5050

2. Associate Professor of Persian Language and Literature, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran.

Email: l.hashemian@basu.ac.ir

ORCID: 0000-0003-3128-9241

"change and transformation" and "revolution", and the systems of poems of "despair and hopelessness" have been formed alongside the structural network of pain and suffering, hopelessness and darkness, and the confrontation and arrangement of a multitude of words and concepts bring to the reader's mind. It also shows that Yushij's poetic language is more complex than that of his contemporaries, and that using Riffater's theory, one can easily penetrate the inner layers of meaning in his poetry and understand the semantic structure.

Keywords: *semiotics, structuralism, refater, Nima Yushij's poetry, moonflower, lexical and conceptual associations.*

1. Introduction

Semiotic criticism is one of the systematic approaches and theories of the 20th century that is an interpretation of the ideas of Saussure and Peirce and was expanded by them. This theory and approach are considered Saussure's legacy; however, it became an independent branch with the theories of Charles Sanders Peirce. The impact of this branch on literary and artistic studies is more dependent on the study of text structures; for this reason, it changes the direction of literary theory from examining the meaning of the text to examining the relationships existing in the text, and as a result, a more precise analysis is provided. Regarding semiotics, many theorists analyzed and studied signs; but the science of semiotics was founded with the theory of Ferdinand de Saussure. Semiotics is analyzed and studied as a science that studies the life of signs in the heart of social life. In this branch of criticism, both prose and fiction works and poetry are addressed. The sign of semantics is the result of the evolution and development of semiotic studies that began with the studies of de Saussure. By considering signs in a specific relationship with words and the fluid space of the text, this science explains how signs will end up producing meaning and in a way cause its multiplicity and fluidity, and in this way, meaning is freed from its mechanical and frozen state.

Among the critics who have dealt with the semiotics of poetry is Michael Riffater, a French-American critic who believed that a coherent and precise theoretical framework should be found for a more accurate reading of a poem. Regarding Riffater's theoretical position, it should be stated that he grew up and was raised in the midst of the structuralist movement and developments and, like Jakobsen, he believes that poetry is a special use of language that emphasizes the message. In his book *The Semiotics of Poetry*, Riffater proposed a

semiotic framework for reading poetry that has been widely used. He believed that in order to study a literary work, one should choose a method that comes from literature itself. It can be understood from Riffater's theories and opinions on the semiotics of poetry that the significance of poetry depends on understanding the relationships between signs and organizing them based on a set of specific structural rules. According to Rifater, in poetry and literary works, we are dealing with two poles of meaning: first, the explicit meaning with an emphasis on explicit signs, and in the next stage, the hidden and esoteric meaning of the poem, which is obtained in connection with the entire poem.

Apart from these, Riffater also pays special attention to the reading of the text. In general, he wants to find out which factors cause a meaning to be formed in the reader's mind when reading the text; for this reason, in his works he has tried to answer questions such as which processes transform the text into a literary work. In his opinion, the reader's reaction to the text or the meaning he gets from the text.

Many works can be examined and analyzed based on Rifater's semiotic approach and a new understanding of them and their intratextual meaning can be achieved. Every poet creates his own special signs in his poems. Nima Youshij's poetry also has special signs that familiarity with can help to better understand the concepts of his poems. The aim of the present study is to become familiar with semiotics as a method for examining literary and artistic texts and semiotic analysis of a sample of contemporary poetry. In this essay, we will explain the function and semiotic scope of the poem "Moon Flower" by Nima Youshij based on Rifater's theory.

At the end of the article, we will show which semiotic process best clarifies the implications and messages for the reader and leads to creative reading with a deep understanding of the text. It also shows that the narrative and semantic plurality in Nima's works causes the fluidity of discourse and meanings.

Research Question(s)

- 1- Can the approach of creative reading of Refater provide the audience with the possibility of a deeper and more effective understanding of this poem?
- 2- Does this poem have the potential to be analyzed within the framework of structuralist semiotics?
- 3- To what extent can the cryptic findings resulting from creative reading be adapted to the surrounding environment and society?

2. Literature Review

The reader-oriented approach has been considered by many theorists, and finally, in the late twentieth century, Michael Riffater proposed the theory of literary competence in the interpretation of poetry. He developed his theory in *The Semiotics of Poetry* (1987), arguing that only readers with literary competence are capable of understanding the inner and deeper meaning hidden in the inner layers of poetry.

Michael Riffater (1924-2006), a French-American critic, distinguished the function of poetic language from the function of ordinary language by presenting the structuralist theory of poetry. He is one of the reader-centered critics and attaches great importance to the creative reader. He always adheres to the structuralist principle that the internal relations of the text are of the greatest importance in its study. However, his subsequent theory on the semiotics of poetry indicates that he tries to turn to hermeneutics while maintaining the theoretical framework of structuralism. This is why his theories are examined under the topic of hermeneutic structuralism, and it is noted that every poem is formed at the time of reading and every literary phenomenon is not only the text itself, but also its reader and the set of reader's reactions to the content and perception of the text are considered to be the main elements of the literary phenomenon.

According to this theory, poetry is a specific use of language, and poetic language emphasizes the message as its goal, and the play of signs “increases from the pole of the language of science to the language of poetry” (Safavi, 2012, p. 222). This theory shares with the New Criticism approach that states that every poem and literary text is a unified whole, each part of which reflects the theme emerging from the whole. This theory is also an understanding of the way in which the reader processes the text and understands its meaning, in which sign systems are not applicable without the intervention of the human subject, and the reader discovers the experience of the literary nature of the text. The core of Riffater’s semiotic approach is that literary works acquire their meaning through semiotic structures that link their separate words, phrases, sentences, key images, themes, and rhetorical devices. (Allen, 2010, p. 166). As a result, if we consider a poem or literary text as a connected set of sentences, we have limited its meaning and have reduced it from the vast world of poetry and literary text to an incomprehensible string of unrelated parts and segments, while the impact of semiotics on literary studies is the study of the structure of the text and the examination of the relationships existing in the text, which provides the basis for deep and systematic analysis.

According to Michael Refater, when reading poetry, the existence and formation of the work of art acquires meaning in the process of creative reading, and he believes that the literary work is not only the text, but also the reader's reaction to the text is considered a part of the literary work. After reading and identifying non-grammatical norms, he seeks lexical coherence in the entire structure of the poem, identifies a central core, and then justifies grammatical deviations, and considers the textual context of the poem as a set of hypograms (lexical and conceptual associations). A poem or literary text constitutes a system of meanings that emerges through processes such as accumulation and descriptive system. Accumulation occurs when the reader encounters a set of words that are related to each other through a single semantic element that is a common signifier. Accumulation arises through an emphasis on multidimensional signifiers; This multidimensionality causes the displacement of words and semantics, and the reader comes closer to the meaning of the poem. Accumulation emphasizes the type of relationships between words and also the common and co-basic concepts in the literary text.

For a correct semiotic analysis of Michael Rifater, the concept of accumulation, the description system, the hypogram, and the matrix must first be stated. These will be discussed after reading the "exploratory" post-action; then the poem "Moonflower" will be examined based on this approach.

Accumulations, descriptive rhymes, hypograms and their relationship with intertextuality, the matrix, create the structure and construction of a poem or literary text and give unity and integrity to the poem. According to Riffater, a poem or literary text is the result of the change and transformation of matrices, and matrices are the content or theme or implications hidden in the superstructure of the poem that are discovered by the reader's literary ability. Ultimately, the structural network of a literary text cannot be obtained directly, but is obtained through accumulations, rhymes and associations, and ultimately gives unity to the text.

3. Methodology

In the Refater method, attention to the reader and his importance in understanding the work is very significant; as a result, the literary text and its meaning cannot be separated from the role that the reader plays in understanding the work. The reader also includes his own views in understanding and comprehending the work, and as a result, he will have an approach that includes interpretation and hermeneutics. As a

result, the reader has a huge contribution to reading the text; a reader who has literary ability has left direct reading behind and, in dealing with non-mandatory obstacles, has the ability to connect more deeply with the poem and its signs. This reader, through reflexive or indirect reading, understands and analyzes the accumulations, descriptive rhymes, and hypograms well, reaches the structural matrix of the poem, and ultimately this matrix structure gives unity to the poem. Using the semiotic model of Riffater's poetry, we will analyze the poem "Moonflower" and focus more on the implicit reading and semiotics of its inner layers.

In this article, an attempt has been made to evaluate some interpretations from the perspective of their justifiability based on the aforementioned evidence, using a scientific method and citing the evidence in the text, so that a documented and valid reading of the poem can be presented in the end. To achieve this goal, the method proposed by Michael Riffater, a prominent French semiotician and poetry scholar living in the United States, regarding the decoding of poetic texts has been used. A method that, by proposing the idea of understanding poetry in terms of the poem itself and not by referring to external realities, sets aside all historical and social considerations in the process of understanding meaning, and by proposing the duality of imitative reading and semiotic reading, considers poetry as a field for representing a central idea that is reflected in the text in various ways.

4. Results

Gol Mahtab's poem can be analyzed using the Riffater model, and with this type of model, the codes and messages of the poem can be accessed and creative reading can be achieved. By examining Riffater's model, we come to the conclusion that his emphasis is on the recipient of the message and that he believes in creative and exploratory reading, in which the audience does not seek a predetermined meaning, but analyzes and finds meanings and propositions based on his own findings and mental data.

Using this model and the drawing of hypograms, we reached the signs and messages used in the poem and the poet's technique for indirectly presenting meaning and exploratory reading, and we came to the conclusion that the poet also hides codes behind the appearance of the words that need to be analyzed and explored.

It is clear that Nima is talking about the rise and fall of the revolution that has passed over his country. These cases reveal themselves in a retrospective and exploratory reading from within the accumulations

and descriptive poetic systems and lead to a deep understanding of the poem; in such a way that the poem passes from the mimetic level in the process of reading and goes to a higher level, namely the semiotic level, and it is here that the unity of the poem and its significance can be sought. The space of the poem shows that the poet is seeking change and transformation in order to cast aside habits and sees a glimpse of this transformation and transformation in the distance and prepares himself for the revolution, but the further he goes, the more he sees this space abandoned and distant and he perceives the fence of oppression and conflict in the context of society more vividly than the light of lanterns and finally abandons it.

References

books

- Allen, Graham. (2006). Intertextuality. Translated by Payam Yazdanjoo. Tehran: Markaz Publishing. (In Persian)
- Brussels, Charles. (2007). An Introduction to the Theories and Methods of Literary Criticism. Translated by Mostafa Abedini Fard. First edition, Tehran: Niloufar. (In Persian)
- Caller, Jonathan. (2011). In Search of Signs (Semiotics, Literature, Deconstruction). Translated by Leila Sadeghi and Tina Amrollahi. Second edition, Tehran: Alam. (In Persian)
- Giraud, Pierre. (2011). Semiotics. Translated by Mohammad Nabavi. Fourth edition, Tehran: Agha. (In Persian)
- Makarik, Irnarima. (2009). Encyclopedia of Contemporary Literary Theories. Translated by Mehran Mohajer and Mohammad Nabavi. Third edition, Tehran: Agha. (In Persian)
- Pournamdarian, Taghi. (2009). My House is Cloudy. Sixth edition, Tehran: Morvarid. (In Persian)
- Selden, Raman. (2005). A Guide to Contemporary Literary Theory. Translated by Abbas Mokhbar. Third edition, Tehran: Tarh-e-No. (In Persian)
- Sojoodi, Farzan. (2014). Applied Semiotics. Third edition, Tehran: Alam. (In Persian)

Articles

- Anoushirvani, Alireza. (2005), "A Structuralist Semiotic Interpretation of Akhavan's Poem "Zimestan Akhavan". Journal of Foreign Languages Research, University of Tehran; pp. 5-20. (In Persian)
- Ayati, Akram. (2013), "A Study of Discourse Semiotics in Nima Youshij's Poem "Py-Daro Choupan". New Literary Essays; pp. 105-124. (In Persian)
- Barakat, Behzad; Eftekhari, Tayyebbeh. (2009), "Semiotics of Poetry: Application of Michael Rifater's Theory to Forough Farrokhzad's Poem

- “O Merz Pargehar”. Quarterly of Comparative Language and Literature Research, Tarbiat Modares University, Tehran; pp. 109-130. (In Persian)
- Fayyaz-Manesh, Parand; Safaei-Sangari, Ali. (2016), “Reading the Poem of Nobet Based on Michael Riffater’s Semiotics Approach”. Scientific-Research Quarterly of Persian Language and Literature Research; pp. 139-159. (In Persian)
- Khajoui, Mahvash; Tahmasebi, Farhad. (2014), “Semiotic Study of Sepehri’s Poem “The Traveler” Based on Structuralist Semiotics; Riffater and Jakobson’s Model”. Linguistic Research in Foreign Languages, Volume 4, pp. 242-215. (In Persian)
- Nabi Lu, Alireza. (2011). "The Application of Michael Rifater's Semiotic Theory in the Analysis of Nima's Poem "Ghoqnoos". Journal of Linguistic Research in Foreign Languages, University of Tehran; pp. 81-94. (In Persian)
- Payandeh, Hossein. (2008), “Criticism of the Poem “Ay Adamha” by Nima Youshij from a Semiotic Perspective”. Quarterly of Tehran Academy of Sciences; pp. 113-95. (In Persian)
- Pournamdarian, Taghi. (2008), “Rhetoric of the Addressee and Dialogue with the Text”; Specialized Quarterly of Literary Criticism, Tarbiat Modares University, Tehran; pp. 11-37. (In Persian)
- Shairi, Hamidreza. (2009), “From Structuralist Semiotics to Discursive Semiotics”. Specialized Quarterly of Literary Criticism, Tarbiat Modares University, Tehran; pp. 51-33. (In Persian)

فصلنامه

سال ۲۲، شماره ۹۰، زمستان ۱۴۰۴، ص ۷۹-۱۰۴

مقاله پژوهشی

DOI: <https://doi.org/10.2634/Lire.22.90.79>

بررسی نشانه‌شناختی شعر «گل مهتاب» نیما یوشیج براساس الگوی ریفاتر

مجتبی سلطانیان^{۱*}؛ لیلا هاشمیان^۲

دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۲/۲۰ بارنگری مقاله: ۱۴۰۴/۸/۱۷ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۱۰/۱۷

چکیده

نشانه‌شناسی به عنوان رویکردی میان‌رشته‌ای تلقی می‌شود که به بررسی نظامهای نشانه‌ای اثر می‌پردازد. یکی از شاخه‌های بنیادی در حوزه نشانه‌شناسی شعر، نظریه مایکل ریفاتر است. به کارگرفتن الگوی نشانه‌شناختی ریفاتر در بررسی و دگرخوانی آثار ادبی، مخصوصاً شعر، نکات مهمی را درباره آفرینش اثر و بازآفرینی آن از سوی خواننده روشن می‌کند. براساس این نظریه، خواننده در فرایند خوانش متن عامل بسیار مهمی به شمار می‌آید. در این الگو ابتدا اشعار به دو شیوه خوانش دریافتی و خوانش ناپویا بررسی می‌شود که در مرحله اول به تحلیل معنا و در مرحله بعدی به دلالت‌های زبانی پرداخته می‌شود؛ سپس خواننده یا منتقد به تحلیل و دریافت

۷۹

فصلنامه پژوهشهای ادبی سال ۲۲، شماره ۹۰، زمستان ۱۴۰۴

۱. دانش‌آموخته دکتری ریان و ادبیات فارسی دانشگاه بوعلی سینا. همدان. ایران - نویسنده مسئول

moj_s77@yahoo.com

ORCID: 0000-0001-5447-5050

۲. دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه بوعلی سینا. همدان. ایران.

l.hashemian@basu.ac.ir

ORCID: 0000-0003-3128-9241

Copyright© 2026, the Authors | Publishing Rights, ASPL. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

تداعی‌های واژگانی یا موضوعات کلیدی می‌پردازد و در نهایت به کشف شبکه معنایی اثر ختم می‌شود. در این پژوهش، شعر «گل مهتاب» یوشیچ با استفاده از نظریهٔ ریفاتر به روش تحلیل کیفی و با رویکرد خوانش پس‌کنشانه، انباشتها، منظومه‌های توصیفی مشخص شده و ماتریس پراکنده در کل شعر به دست آمده و در نهایت ساختار معنایی روشن شده است. هدف مقاله این است که نشان دهد الگوی ساختارگرایی ریفاتر در تحلیل شعر **گل مهتاب** تا چه اندازه به خوانش خلاق شعر منتهی، و تکرر روایی در شعر نیما چگونه باعث فضای سیال گفتمان می‌شود. نتیجهٔ پژوهش بیانگر این نکته است که انباشت اصلی شعر بر محور «تغییر و تحول» و «انقلاب» می‌چرخد و منظومه‌های «یأس و ناامیدی» در کنار شبکهٔ ساختاری درد و رنج و ناامیدی و تاریکی، شکل گرفته است و تقابل و صف‌آرایی انبوهی از واژه‌ها و مفاهیم را به ذهن خواننده متبادر می‌کند. هم‌چنین نشان می‌دهد که زبان شعری یوشیچ، پیچیده‌تر از شاعران هم‌عصر او است به گونه‌ای که می‌توان با استفاده از نظریهٔ ریفاتر بخوبی به لایه‌های درونی معنا در شعرش نفوذ و ساختار معنایی را درک کرد.

کلیدواژه‌ها: نشانه‌شناسی، ساختارگرایی، ریفاتر، شعر نیما، تداعی‌های واژگانی و مفهومی.

۱. مقدمه

نقد نشانه‌شناختی^۱ از جمله رویکردها و نظریه‌های نظام‌مند قرن بیستم است که برداشتی از آرای سوسور و پیرس بوده و توسط آنها گسترش یافته است. این نظریه و رویکرد را میراث سوسور^۲ می‌دانند در حالی که با نظریات چارلز سندرس پیرس^۳ به شاخه‌ای مستقل تبدیل شد. تأثیر این شاخه بر مطالعات ادبی و هنری، بیشتر وابسته به مطالعه ساختارهای متن است؛ به همین دلیل جهت نظریهٔ ادبی را از بررسی معنای متن به بررسی روابط متن تغییر می‌دهد و در نتیجه زمینهٔ تحلیل دقیق‌تری فراهم می‌شود. نظریه‌پردازان بسیاری دربارهٔ نشانه‌شناسی به تحلیل و مطالعهٔ نشانه‌ها پرداختند؛ اما علم نشانه‌شناسی با نظریهٔ فردینان دوسوسور بنیانگذاری شد. نشانه‌شناسی مانند علمی که به بررسی زندگی نشانه‌ها در دل زندگی اجتماعی می‌پردازد، تحلیل و بررسی می‌شود. در این شاخه از نقد، هم به آثار نثر و داستانی و هم به شعر پرداخته شده است. نشانه معنانشناسی حاصل تحول و تکامل مطالعات نشانه‌شناسی است که با مطالعات دوسوسور آغاز شد. این علم با در نظر گرفتن نشانه‌ها در ارتباطی خاص با کلام و فضای سیال متن، بیان می‌کند که نشانه‌ها چگونه به تولید معنا ختم خواهد شد و به نوعی موجب تکرر و سیالی آن، و از این طریق، معنا از حالت مکانیکی و منجمد خود آزاد می‌شود.

از جمله منتقدانی که به نشانه‌شناسی شعر پرداخته، مایکل ریفاتر^۶، منتقد فرانسوی تبار امریکایی است که معتقد بود باید برای خوانش هرچه دقیقتر هر شعر، چارچوب نظری منسجم و دقیقتری پیدا کرد. درباره جایگاه نظری ریفاتر باید بیان کرد که او در درون جریان و تحولات ساختارگرایی رشد و پرورش یافته و مانند یاکوبسن معتقد است که شعر نوعی کاربرد ویژه زبان است که این زبان شاعرانه بر پیام تأکید می‌کند. ریفاتر در کتاب *نشانه‌شناسی شعر*، چارچوبی نشانه‌شناختی را برای خوانش شعر پیشنهاد کرد که به صورت گسترده‌ای مورد استفاده قرار گرفته است. او معتقد بود که برای مطالعه اثر ادبی باید روشی را انتخاب کرد که از خود ادبیات برآمده باشد. از نظریات و آرای ریفاتر درباره نشانه‌شناسی شعر این‌طور برداشت می‌شود که دلالتمندی شعر به فهم روابط نشانه‌ها و سازماندهی آنها براساس مجموعه‌ای از قواعد ساختاری خاص وابسته است. بنابر نظر ریفاتر در شعر و اثر ادبی با دو قطب معنایی سر و کار داریم: نخست معنای صریح با تأکید بر نشانه‌های صریح و در مرحله بعدی معنای نهفته و باطنی شعر که در ارتباط با کل شعر به دست می‌آید.

ریفاتر به غیر از این موارد به خوانش متن هم توجه خاصی دارد. او در مجموع می‌خواهد دریابد که کدام عوامل هنگام خواندن متن سبب می‌شود که معنایی از آن در ذهن خواننده شکل گیرد؛ به همین دلیل در آثار خود تلاش کرده است تا به پرسش‌هایی از این دست پاسخ دهد که کدام فرایندها متن را به اثر ادبی تبدیل می‌کند. به اعتقاد وی، واکنش خواننده به متن یا معنایی که از متن درمی‌یابد با سازوکارهای برآمده از خود متن تنظیم می‌شود و نه بر اثر عاملی خارجی (پاینده، ۱۳۹۷: ص ۱۵).

در روش ریفاتر، توجه به خواننده و اهمیت او در درک اثر بسیار قابل تأمل است؛ در نتیجه نمی‌توان متن ادبی و معنای آن را از نقشی جدا دانست که خواننده در فهم اثر ایفا می‌کند. خواننده در فهم و درک اثر، دیدگاه‌های خود را هم وارد می‌کند و در نتیجه رویکردی شامل بر تأویل و هرمنوتیک خواهد داشت. در نتیجه خواننده سهم عظیمی در خوانش متن دارد؛ خواننده‌ای که از توان ادبی برخوردار است، خوانش مستقیم را پشت سر گذاشته و در برخورد با موانع غیردستوری، توانایی ارتباط عمیقتر با شعر و نشانه‌های آن را داشته باشد. این خواننده با خوانش پس‌کنشانه یا غیرمستقیم^۷، انباشته‌ها، منظومه‌های توصیفی و هیپوگرام‌ها^۸ را بخوبی درک و تحلیل می‌کند به ماتریس ساختاری

شعر می‌رسد و در نهایت این ساختار ماتریسی به شعر وحدت می‌بخشد. بر اساس آنچه بیان شد، این جستار به بررسی شعر «گل مهتاب» نیما یوشیج می‌پردازد و می‌کوشد الگوی نشانه‌شناسی ریفاتر را به طور موردی در خوانش این شعر به کار گیرد و به دنبال پاسخگویی به این پرسش‌هاست:

۱. آیا می‌توان با رویکرد خوانش خلاق ریفاتر، امکان درک عمیق و مؤثرتر این شعر را برای مخاطب فراهم کرد؟

۲. آیا این شعر توان دارد که در چارچوب نشانه‌شناسی ساختارگرا مورد تحلیل قرار گیرد؟

۳. چقدر می‌توان یافته‌های رمزگونه برآمده از خوانش خلاق را با محیط پیرامون و جامعه تطابق داد؟

بسیاری از آثار را می‌توان براساس رویکرد نشانه‌شناختی ریفاتر بررسی و تحلیل کرد و به درک تازه‌ای از آنها و معنای درون‌متنی آنها دست یافت. هر شاعری نشانه‌های خاص خود را در شعرهایش خلق می‌کند. شعر نیما یوشیج نیز نشانه‌های خاصی دارد که آشنایی با آنها می‌تواند به درک بهتر مفاهیم اشعار او کمک کند. هدف این پژوهش آشنایی با نشانه‌شناسی به‌عنوان روشی برای بررسی متون ادبی و هنری و تحلیل نشانه‌شناختی نمونه‌ای از شعر معاصر است. در این جستار به تبیین کارکرد و گستره نشانه‌شناختی شعر «گل مهتاب» از نیما یوشیج بر پایه نظریه ریفاتر پرداخته می‌شود.

در پایان، مقاله نشان خواهد داد که کدام فرایند نشانه‌شناختی دلالت‌ها و پیامها را بهتر برای خواننده روشن می‌کند و به خوانش خلاق همراه با درک عمیقی از متن منجر می‌شود. هم‌چنین نشان می‌دهد که تکثر روایی و معنایی در آثار نیما باعث سیالیت گفتمان و معناها می‌گردد.

۲. پیشینه پژوهش

با بررسی آثار در این حوزه به این دیدگاه می‌رسیم که پژوهشهای نشانه‌معناشناسی در دو بعد صورت گرفته است: عده‌ای تنها به طرح مباحث نظری نشانه‌معناشناسی پرداخته‌اند و بخشی دیگر پژوهشهایی است که شعری خاص را تجزیه و تحلیل نشانه‌معناشناسی کرده‌اند که به نمونه‌هایی از آنها اکتفا می‌شود:

۱. آیتی، اکرم (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی نشانه‌معناشناسی گفتمان در شعر پی

_____ بررسی نشانه‌شناختی شعر «گل مهتاب» نیما یوشیج براساس الگوی ریفاتر

دارو چوبان نیما یوشیج» نشان می‌دهد که تکرار روایی و ارزشی در شعر نیما یوشیج باعث ایجاد فضای تنشی و سیالیت گفتمان می‌شود و این فضای تنشی جریان حسی- ادراکی، عاطفی و زیبایی‌شناختی را ایجاد و هدایت می‌کند.

۲. خواجه‌ی، مهوش و طهماسبی، فرهاد (۱۳۹۳) در مقاله «بررسی نشانه‌شناختی شعر مسافر سپهری بر مبنای نشانه‌شناسی ساختارگرا؛ الگوی ریفاتر و یاکوبسن» با بررسی شعر مورد نظر با کاربری مایکل ریفاتر و یاکوبسن به این نتیجه دست یافته‌اند که الگوی ریفاتر برای خوانش این شعر، مؤثر و کارآمدتر خواهد بود و زمینه را برای درک عمیق شعر فراهم خواهد کرد.

۳. حسام‌پور، سعید و مهرابی، امیر (۱۳۹۵) با مقاله «تجزیه و تحلیل نشانه معنانشاسی شعر حلاج شفیعی کدکنی» به فرایند جانشینی و هم‌نشینی در گفتمان حلاج و نیز عناصر دخیل در گفتمان و زاویه دید حلاج و نیز چگونگی شکل‌گیری معنا بر مبنای نظریه هوسرل می‌پردازند.

در بعد نظریه مایکل ریفاتر نیز کارهای محدودی صورت گرفته است و به همین منظور این پژوهش می‌تواند کاری نو به شمار آید:

۱. برکت، بهزاد و افتخاری، طیبه (۱۳۸۹) در مقاله «نشانه‌شناسی شعر: کاربری نظریه مایکل ریفاتر بر شعر ای مرز پرگهر فروغ فرخزاد» با بررسی شعر مورد نظر با کاربری مایکل ریفاتر به این نتیجه دست یافته‌اند که الگوی پیشنهادی صاحب‌نظران غربی برای خوانش متون ادب فارسی مؤثر خواهد بود و زمینه را برای درک عمیق شعر فراهم خواهد کرد.

۲. نبی‌لو، علیرضا (۱۳۹۰) در مقاله «کاربرد نظریه نشانه‌شناسی مایکل ریفاتر در تحلیل شعر ققنوس نیما» پس از بررسی عناصر غیردستوری به انباشتها و منظومه‌های توصیفی و شبکه ساختاری دست یافته که ناامیدی و غربت شاعر و بی‌اعتنایی و یأس جامعه در شبکه ساختاری رنج و اندوه و مرگ و آینده امیدبخش شکل گرفته است و در نهایت بیان می‌کند گرچه شاعر از اوضاع اجتماعی دلگیر است، کورسوی امیدی را در آینده می‌بیند.

۳. فیاض‌بخش، پرند و صفایی، علی (۱۳۹۵) در مقاله «خوانش شعر «نوبت» براساس رویکرد نشانه‌شناسی مایکل ریفاتر» در پی درک ظرفیتها و خوانشی جدید از

شعر گفتار هستند که دلالت نهایی شعر را توصیف صریحی از رفتن و اندوه می‌دانند؛ اما در خوانش دیگر، متن با استفاده از نظریهٔ ریفاتر به فضای سیاسی - عاطفی می‌رسد که مرگ، دلالت نهایی شعر است و سیر زندان - ترانه - مرگ، چرخهٔ ساختاری متن است.

۳. مبانی نظری پژوهش

نظریه‌پردازان متعددی گرایش به سوی خواننده را مورد نظر قرار داده‌اند. سرانجام در اواخر قرن بیستم، مایکل ریفاتر، نظریهٔ توانش ادبی را در تفسیر شعر را مطرح کرد. وی، نظریهٔ خود را در کتاب *نشانه‌شناسی شعر* (۱۹۸۷) گسترش داد و استدلال کرد که تنها خوانندگان برخوردار از توانش ادبی، توانایی این را دارند که معنای باطنی و عمیقی را درک کنند که در لایه‌های درونی شعر پنهان شده‌است.

در باب جایگاه نظری ریفاتر باید گفت که او در درون جریان ساختارگرایی بالیده و پرورش یافته‌است. او نیز همانند یاکوبسن و لوی استروس معتقد است که « شعر نوعی کاربرد ویژهٔ زبان است... و زبان شاعرانه بر پیام به مثابهٔ هدفی فی‌نفسه تأکید می‌کند» (سلدن، ۱۳۸۴: ص ۸۴)؛ اما در همین سطح باقی نمی‌ماند، بلکه در ادامهٔ کار به نقد روش یاکوبسن و استروس می‌پردازد. او معتقد است که خواننده در رویارویی با متن، منفعل نیست و مجموعه‌ای از تداعی‌ها و برداشتهای زبانی، ادبی و فرهنگی را با خود به همراه دارد. ریفاتر به تعبیر ایگلتون « با توسل به فرایند خواندن و شرایط فرهنگی درک اثر گامهایی به سوی خواندن آن به مثابهٔ سخن برداشته است» (ایگلتون، ۱۳۸۰: ص ۱۶۰).

مایکل ریفاتر (۲۰۰۶ - ۱۹۲۴ م) منتقد امریکایی فرانسوی تبار با ارائهٔ نظریهٔ ساختارگرایی دربارهٔ شعر، کارکرد زبان شعری را از کارکرد زبان معمولی متمایز می‌داند. وی از جمله منتقدان خواننده‌محور است که اهمیت فراوانی برای خوانندهٔ خلاق قائل است. او همواره به این اصل ساختارگرایانه پایبند می‌ماند که روابط درونی متن، بیشترین اهمیت را در بررسی آن دارا است؛ اما نظریهٔ بعدی وی دربارهٔ نشانه‌شناسی شعر، بیانگر این است که وی می‌کوشد تا ضمن حفظ چارچوب نظری ساختارگرایی به هرمنوتیک نیز روی بیاورد؛ به همین علت است که نظریات وی ذیل مبحث ساختارگرایی هرمنوتیک بررسی، و این نکته را یادآور می‌شود که هر شعر در زمان

خواندندش شکل می‌گیرد. هر پدیده ادبی تنها خود متن نیست، بلکه خواننده آن و مجموعه واکنش‌های خواننده نسبت به محتوا و برداشت متن از عناصر اصلی پدیده ادبی به شمار می‌آید.

مطابق این نظریه، شعر، کاربرد ویژه زبان است. زبان شاعرانه نیز بر پیام به عنوان هدفی در خود تأکید می‌کند و بازی نشانه‌ها «از قطب زبان علم به سمت زبان شعر افزایش می‌یابد» (صفوی، ۱۳۹۱: ص ۲۲۲). این نظریه با رهیافت نقد نو اشتراک دارد که بیانگر این است که هر شعر و متن ادبی، حکم کلیتی یکپارچه را دارد که هر بخش آن، منعکس کننده درونمایه برآمده از کلیت است. هم‌چنین این نظریه برداشتی است از شیوه پردازش متن و درک مفهوم آن از سوی خواننده که نظامهای نشانه‌ای بدون دخالت سوژه انسانی، کاربردی ندارد و خواننده تجربه ادبیت متن را کشف می‌کند.

هسته رویکرد نشانه‌شناسی ریفاتر این است که آثار ادبی، معنای خود را به واسطه ساختارهای نشانه‌شناختی‌ای کسب می‌کنند که کلمات، عبارات، جملات، ایماژهای کلیدی، مضامین و تمهیدات سخنسرایانه مجزایی آنها را به هم پیوند می‌دهد (آن، ۱۳۸۹: ص ۱۶۶). در نتیجه اگر شعر یا متن ادبی را مجموعه‌ای به هم پیوسته از جملات به شمار آوریم، معنای آن را محدود کرده‌ایم و از دنیای وسیع شعر و متن ادبی به رشته نامفهومی از بخشها و قسمت‌های نامرتب با یکدیگر افول داده‌ایم در حالی که تأثیر نشانه‌شناسی بر مطالعات ادبی، مطالعه ساختار متن و بررسی روابط متن است که زمینه تحلیل عمیق و نظام‌مند را فراهم می‌کند.

ریفاتر در کتاب «نشانه‌شناسی شعر» دو سطح مختلف برای شعر قائل است: ابتدا سطح محاکاتی که متن به مثابه بازنمود واقعیت زنجیره‌ای از واحدهای اطلاع متوالی است و دیگری سطح معنایی که متن به مثابه واحد معنایی تنها و منحصر که بر پایه تفسیر ساخته می‌شود (مکاریک، ۱۳۸۸: ص ۳۳۰). در خوانش اول، سیر خواندن متن ادبی یا شعر از آغاز تا پایان، خطی است و در آن از زنجیره همنشینی اجزای شعر پیروی می‌شود به صورتی که خواننده با توجه به توانایی‌اش به معنای شعر می‌رسد و نشانه‌های زبانی را به صورت ارجاعی درک می‌کند که در نهایت به دریافت و کشف معنا منجر می‌شود؛ اما در برخی موارد، خواننده در خوانش متن ادبی با مشکل روبه‌رو می‌شود. اگر برخی از نشانه‌ها در شعر به صورت ارجاعی خوانده و تحلیل شود،

متناقض می‌شود و همین تناقض‌ها، خواننده توانا را به سطح دیگری از خوانش به نام خوانش پس‌نگر یا تأویلی سوق می‌دهد که غیرخطی است و روند مستقیم را شامل نمی‌شود. آن چیزی که خواننده را به جهش از سطح محاکاتی به سطح تأویل نشانه‌شناختی وا می‌دارد به رسمیت شناختن مواردی به نام دستورگریزی است. دستورگریزی‌ها جنبه‌هایی از متن است که در خوانش ارجاعی، متناقض می‌نماید؛ اما با بازخوانی متن براساس ساختارهای نشانه پایه آن، این تناقض برطرف می‌شود (آن، ۱۳۸۹:ص ۱۶۷).

به نظر مایکل ریفاتر هنگام خوانش شعر، موجودیت و شکل‌گیری اثر هنری در ضمن فرایند خوانش خلاق، معنا می‌یابد. وی معتقد است که اثر ادبی فقط متن نیست بلکه واکنش خواننده نسبت به متن هم جزئی از اثر ادبی به‌شمار می‌رود. وی پس از خوانش و مشخص کردن هنجارهای غیر دستوری به دنبال انسجام واژگانی در کل ساختار شعر است و یک هسته مرکزی را مشخص و در پی آن هنجارگریزیهای دستوری را توجیه می‌کند و بافت متنی شعر را مجموعه ای از هیپوگرامها (تداعی واژگانی و مفهومی) می‌داند.

شعر یا متن ادبی، نظامی از دلالتها را تشکیل می‌دهد که از طریق فرایندهایی چون انباشت و منظومه توصیفی پدید می‌آید. انباشت زمانی رخ می‌دهد که خواننده با مجموعه‌ای از کلمات روبه‌رو می‌شود که از طریق عنصر معنایی واحدی که معنابن مشترک است به یکدیگر مرتبط شود. انباشت از طریق تأکید بر معنابن‌های چندبعدی پدید می‌آید؛ این چندبعدی بودن، سبب جابه‌جایی کلمات و معنابن‌ها می‌شود و خواننده به دلالت شعر نزدیک می‌گردد. انباشت بر نوع روابط واژگان با هم و هم‌چنین مفاهیم مشترک و هم‌پایه در متن ادبی تأکید می‌کند.

برای تحلیل درست نشانه‌شناختی مایکل ریفاتر ابتدا باید مفهوم انباشت، منظومه توصیف، هیپوگرام و ماتریس را بیان کرد. این موارد پس از قرائت پس‌کنشانه «اکتشافی» دست خواهد داد؛ سپس به بررسی شعر گل مهتاب بر اساس این رویکرد پرداخته می‌شود.

انباشت

انباشت مجموعه کلماتی است که از طریق مترادف، گرد معنابن^۸ جمع می‌شود.

معنابن‌ها واحدهایی است که در فرایند انباشت به کار گرفته می‌شود. فرایند انباشت وقتی اتفاق می‌افتد که خواننده با مجموعه کلماتی روبه‌رو می‌شود که از طریق عنصر معنایی واحدی که به آن معنا بن مشترک می‌گوییم به هم مربوط می‌شوند؛ برای مثال گل، معنا بن مشترک زنبق، آفتابگردان و آلاله است (برکت و افتخاری، ۱۳۸۹: ص ۱۱۵).

منظومه‌های توصیفی

منظومه توصیفی: گروهی از واژه‌هایی است که حول محور یک واژه کلیدی با هم در ارتباطند و واژه کلیدی (واژه هسته‌ای) پایه اساسی معنابن ارتباطی است؛ به عبارت دیگر هر منظومه توصیفی شامل گروهی از واژه‌ها، اظهارات و تصورات است که در متن به کار می‌رود و بنابر خواست نویسنده بر اجزای کل دلالت می‌کند. به واسطه انباشت رابطه میان این کلمات، اظهارات و تصورات بر ترادف مبتنی است حال اینکه در هر منظومه توصیفی رابطه منظومه و هسته بر مجاز مبتنی است (همان: ص ۱۱۷).

هیپوگرام^۹

هیپوگرام واژه یا عبارتی است که شاعر به بیانی ظاهری به آن اشاره نمی‌کند بلکه آن را در قالب (نشانه‌های شعری) و در لفافه‌های ادبی بیان می‌کند تا خواننده خلاق با قرائت اکتشافی خود به آن دست یابد و از کشف آن لذت ببرد.

«هیپوگرام، تصویر قالبی است که در ذهن خواننده وجود دارد و واژه یا عبارتی در متن آن را تداعی می‌کند. هیپوگرام در واقع موضوعهای کلیدی است که در متن شعر بیانی گسترده‌تر و مکرر یا غریب و ناآشنا دارد» (نبیلو، ۱۳۹۲: ص ۱۱۹).

ماتریس^{۱۰}

ماتریس واژه یا عبارتی است که به عنوان مرجع و پایه ای هیپوگرام، هیپوگرامهای شعر را بازگو می‌کند. این ماتریس ساختاری ممکن است در خود متن شعر نباشد. ماتریس را فقط، غیرمستقیم می‌توان استنتاج کرد و به صورت یک کلمه و یک جمله عملاً در شعر وجود ندارد. شعر از طریق روایتهای بالفعل ماتریس به صورت عبارتهای آشنا کلمات مبتذل، نقل قولها یا تداعیهای قراردادی با ماتریس خود در پیوند است. این روایتهای هیپوگرام نامیده می‌شود. شعر از طریق روایتهای هیپوگرامها (موضوعات کلیدی)

با ماتریس ساختاری خود در ارتباط است و همین ماتریس است که سرانجام به شعر وحدت می‌بخشد (سلدن، ۱۳۸۴: ص ۸۵)؛ بدین ترتیب می‌توان دریافت که منظور ریفاتر از ماتریس، اصل لایتغیر و ثابتی است در زیرساخت معنایی شعر که چون روحی نادیدنی، حضور خود را در پس تمام استعارات و تصاویر شعری نشان می‌دهد که برای نمایش معنا و مقصودی خاص به خدمت گرفته شده‌است. هیپوگرام چیزی جز استعارات و تعبیر و باورهای مرسوم شعری نیست که چون کسوت و قالبی می‌تواند محل حلول ماتریس و معنای شعر باشد (مظفری، ۱۳۸۷: ص ۳۳).

انباشتها منظومه‌های توصیفی، هیپوگرام و رابطه آنها با بینامتنیت، ماتریس ساختار و ساختمان شعر یا متن ادبی را به وجود می‌آورد و به شعر وحدت و یکپارچگی می‌بخشد. از نظر ریفاتر، شعر یا متن ادبی، نتیجه تغییر و دگرگونی ماتریس‌ها است. ماتریس‌ها همان محتوا یا مضمون و یا دلالت‌های نهفته در روساخت شعر است که با توانش ادبی خواننده کشف می‌شود. در نهایت شبکه ساختاری هر متن ادبی را نمی‌توان به صورت مستقیم به دست آورد بلکه از طریق انباشتها، منظومه‌ها و تداعیها به دست می‌آید و در نهایت به متن وحدت می‌بخشد.

خوانش دریافتی (رسیدن به معنا)

چرخه نظری مایکل ریفاتر

خوانش پس‌کنشانه ← حضور عناصر غیردستوری

← انباشت ← منظومه‌های توصیفی ← هیپوگرام ← ماتریس ← وحدت شعر (دلالت)

اکنون با بهره‌گیری از الگوی نشانه‌شناسی شعر ریفاتر به واکاوی شعر گل مهتاب می‌پردازیم و بیشتر بر خوانش ناپویا و نشانه‌شناسی لایه‌های درونی آنها متمرکز می‌شویم. این نوع پژوهشها می‌تواند ضمن معرفی نظریه‌های ادبی جدید به شناخت جوانب مختلف شعر معاصر کمک کند و از طرفی ساختارمند بودن و انسجام و نیز لایه‌های پنهان شعر فارسی معاصر را نشان دهد.

۴. یافته‌ها

در این قسمت با توجه به مهمترین گزاره‌های الگوی ریفاتر، شعر «گل مهتاب» نیما یوشیج تحلیل می‌شود. نظریه ریفاتر برای تحلیل شعرهای نمادین و مشکل از بهترین نظریه‌ها است. قبل از کار بست این الگو برای تحلیل و تبیین شعر، اصل شعر نقل می‌شود:

وقتی که موج بر زبر آب تیره‌تر
می‌رفت و دور
می‌ماند از نظر
شکلی مهیب در دل شب چشم می‌درید
مردی بر اسب لخت
با تازیانه‌ای از آتش
بر روی ساحل از دور می‌دوید
و دستهای او چنان
در کار چیره‌تر
بودند و بود قایق ما شادمان بر آب
از رنگهای درهم مهتاب
رنگی شکفته‌تر به در آمد
همچون سپیده‌دم
در انتهای شب
کاید ز عطسه‌های شبی تیره دل پدید
گل‌های «جیرز» از نفسی سرد گشت تر
ز افسانه غمین پر از چرک زندگی
طرح دگر بساختند
فانوسهای مردم آمد به ره پدید
جمعی به ره بتاختند
و آن نو دمیده رنگ مصفا
بشکفت همچنان گل و آکنده شد به نور
بر ما نمود قامت خود را
با گونه‌های سرد خود و پنجه‌های زرد
نزدیک آمد از بر آن کوه‌های دور
چشمش به رنگ آب
بر ما نگاه کرد

تا دیده بان گمره گرداب
روشن ترش ببیند
دست روندگان
آسانترش بچیند
آمد به روی لثنه چندین صدا فرود
بر بالهای پر صور مرغ لاجورد
گرد طلا کشید
از یکسره حکایت ویرانه وجود
زنگار غم زدود
وز هر چه دید زرد
یک چیز تازه کرد
آن وقت سوی ساحل رانیدیم با شتاب
با حالتی که بود
نه زندگی نه خواب
می خواست همهم که ببوسد ز دست او
می خواستم که او
مانند من همیشه بود پایبست او
می خواستم که با نگه سرد او دمی
افسانه ای دگر بخوانم از بیم ماتمی
می خواستم که بر سر آن ساحل خموش
در خواب خود شوم
جز بر صدای دیگر ندهم به یاوه گوش
و آنجا جوار آتش همسایه ام
یک آتش نهفته بی فروزم
اما به ناگهان، غم
تیره نمود رهگذر موج
شکلی دوید از ره پایین

آنکه بیافت بر زبری اوج
در پشت روی ما گل مهتاب
کمرنگ ماند و تیره‌نظر شد
در زیر کاج و بر سر ساحل
جادوگری شد از پی باطل
و افسرده‌تر بشد گل دلجو
هولی نشست و چیزی برخاست
دوشیزه‌ای به راه دگر شد!

با خوانش اولیه این شعر، شاید هر خواننده و مخاطبی با پرسش‌های مختلفی از این قبیل روبه‌رو شود: مفهوم اصلی این سروده چیست؟ عوامل مبهم در این سروده و بیشتر شعرهای نیما یوشیج برخاسته از عوامل زبانی است؟ در جستار پیش‌رو به این پرسش‌ها پاسخ داده می‌شود. شعر نیما به دلیل ابهام‌آمیزی و نمادین بودن، مستلزم خوانش پس‌کنشانه است؛ زیرا اغلب تصاویر سروده‌های او از مرحله محاکاتی عبور، و به حوزه نشانه‌ای ورود کرده است؛ بنابراین با تحلیل نشانه‌شناختی، بهتر می‌توان به معنا و چگونگی تولید معنا و ساختار معنا در شعر نیما دست پیدا کرد.

شاعر در دوره معاصر، شعر را در غیاب خواننده و تحت تأثیر گفتمان غالب جامعه و احوال درونی خود و عدم شناخت مخاطب می‌سراید و خواننده نیز شعر را در غیاب شاعر، بافت حاکم بر خوانش شعر و دخیل شدن احوال درونی خواننده و عدم شناخت شاعر قرائت می‌کند و به این ترتیب معنای متن از دست متکلم خارج می‌شود و در اختیار خواننده متن قرار می‌گیرد؛ پس برای دریافت خوانش خلاق از مجموعه نشانه‌ها و روابط درون‌متنی باید استفاده کرد و همواره بر استناد به دلایل درون‌متنی و برون‌متنی تأکید می‌شود.

۱-۴ سطوح خوانش

براساس الگوی ریفاتر برای خوانش هر سروده و متنی، معمولاً دو سطح وجود دارد: سطح خوانش یا قرائت اکتشافی و سطح خوانش یا قرائت پس‌کنشانه. در سطح خوانش اکتشافی با نخستین مرحله از رمزگشایی شعر روبه‌رو خواهیم بود که از آغاز تا پایان شعر را شامل می‌شود. خوانش اثر در این سطح از نوع محاکاتی است. خواننده با توجه

به توانش زبانی خود، هر واژه را دالی می‌داند که با مدلولهای خود در جهان واقع ارتباط می‌گیرد و به این صورت به درک معنای اثر می‌رسد. خواننده در این نوع خوانش، معنای کلمات را به گونه قاموسی درک می‌کند. در اولین بند شعر «گل مهتاب»، کلمه «شب» آمده است. خواننده با توجه به رویکرد خوانش اکتشافی، شب را در برابر روز در نظر می‌گیرد و مطابق معنای قاموسی این واژه و مقایسه آن با واقعیت بیرونی اشیا برخورد می‌کند درحالی‌که همین کلمه در بند نخست شعر، چنین به کار رفته است: «**شکلی مهیب در دل شب چشم می‌درید / کاید ز عطسه‌های شبی تیره دل پدید**» که با معنای قاموسی شب به لایه‌های درونی معنا پی نخواهیم برد؛ زیرا **تیره‌دلی / عطسه آمدن** از ویژگی موجودات زنده است و در قسمت‌های دیگر شعر نیز، تعبیر «گونه‌های سرد گل» و «ساحل خموش» با توجه به مفاهیم قاموسی‌شان، نمی‌توان با شعر رابطه عمیقی برقرار کرد.

خواننده با این نوع خوانش، می‌تواند مفهوم کلی شعر را این‌گونه درک کند که نیما از وضعیت خفقان‌انگیز و نابسامان سیاسی و اجتماعی سخن گفته است. با این الگو از خوانش بدون اینکه ساختارهای معنایی و مفهومی را درک کنیم، فقط معنای ظاهری و قاموسی شعر را می‌فهمیم و رویکرد خواننده، محاکاتی است؛ اما در سطح خوانش پس‌کنشانه به لایه‌های ژرف و تفسیری شعر پرداخته می‌شود. خواننده در این سطح با توجه به فرضیه‌هایی که از سطح اول خوانش به دست آورده است از سطح معنایی فراتر می‌رود و به دنبال دلالت‌های شعری می‌پردازد و در نهایت ماتریس یا شبکه شعر را شکل می‌دهد. این سطح از خوانش، نوعی عبور از محاکات به نشانه‌ها است. خواننده با دریافت گزاره‌های نادرست‌ورمند، که نشانه‌های اصلی ساختار معنایی شعر به شمار می‌رود، نشانه‌ها را تشخیص می‌دهد و با استفاده از آنها به معانی پنهان و ساختار معنایی متن می‌پردازد. «افسانه غمین پر از چرک زندگی»، «دیده‌بان گمره گرداب» و «جوار آتش همسایه‌ام» و ... می‌تواند به عنوان موارد نادرست‌ورمند، مانع دستیابی به معنای شعر شود؛ بنابراین برای خوانش سطح دوم لازم است تا اول نادرست‌ورمندیهای متن تحلیل و تفسیر شود.

در پاره اول شعر، نکاتی که جلب توجه می‌کند و ذهن خواننده را به تأمل وامی‌دارد، برآمده از عناصر صحنه‌ای است که توصیف می‌شود که این‌گونه فضایی را متصور شده

است:

وصف دریایی با آبهای تیره تر که موج بر روی آن می‌رود و از نظر دور می‌شود و بر این دریا قایقی شادمان بر آب است در حالی که شکلی مهیب در این شب، خشمگین و گستاخانه می‌نگرد. آن طرف و روی ساحل، مردی بر اسب لخت با تازیانه‌ای از آتش از دور می‌دود. این مرد دستهایی چیره‌تر در کار دارد که ما او را از قایق خود می‌بینیم. از رنگهای درهم مهتاب، رنگی شکفته‌تر مانند سپیده که از دل تیره شب پدید می‌آید در این شب، طلوع می‌کند.

همان طور که ملاحظه می‌شود زمان در این شعر، شبی تاریک است. اجزا و عناصر این شب تاریک را دریا، موج، آب تیره، شکلی مهیب، مهتاب، ساحل، مردی دوان بر ساحل با تازیانه‌ای از آتش تشکیل می‌دهد.

بخش بعدی شعر، نتیجه تغییر و تحول در فضای شب و آب تیره تر را بیان می‌کند و تقابل میان این رنگ نوشکفته مهتاب و شب و آب تیره را ملموستر و مجسم تر می‌نماید: گل‌های جیرز از نفس خنک یا نسیم روح پروری که در کار وزیدن است از پژمردگی بیرون می‌آیند و تر و تازه می‌شوند. از افسانه غمگین و پر از چرک زندگی، که ناشی از آب تیره و تاریکی شب مستمر و بی تغییر و تحول بود با حضور عناصر تازه تغییر و تحول، طرح نوی ساخته می‌شود. مردم از خواب و خاموشی به در می‌آیند و با فانوسهای بر افروخته در راه آشکار می‌شوند. جمعی به راه می‌تازند و شور و جنبشی برانگیخته می‌شود. خاموشی و خفگی و تاریکی فضای تیره در هم می‌آشوبد. رنگ نودمیده و مصفا چون گل شکفته و سرشار از نور می‌گردد و در پیکر زیبای دوشیزه‌ای با گونه‌های سرد و پنجه‌های زرد و چشمان آبی و به رنگ آب، قامت خود را بر ما می‌نمایاند. سردی گونه‌های این دوشیزه در مقایسه با برافروختگی گونه، که نشانه خشم است، نشانه لطف و مهربانی است.

بخش سوم شعر ادامه وصف و تأثیر حضور این فرشته خورشیدوار یا خورشید فرشته‌وار است که با چشمانی به رنگ آب بر ما می‌نگرد. او برای اینکه دیده‌بان گرداب، او را روشن‌تر ببیند و برای اینکه دست روندگان راه یعنی همان مردمی که با فانوسهای برافروخته در راه آشکار شده بودند و فانوسهای آنان نشان ستیز آنان با شب و تاریکی بود، او را آسانتر بچینند و زودتر به وصال او برسند روی لانه صداهای مردم فرود می‌آید. بخش چهارم شعر به «ما» و «قایق شادمان بر آب ما» باز می‌گردد که در بخش اول شعر

از آن سخن رفته بود. در این بخش معلوم می‌شود که منظور شاعر از «ما»، شاعر و همراه اوست. شاعر می‌خواهد که همراهش مثل او همواره پایبست او - فرشته - بماند؛ اما نگاه فرشته، سرد و خالی از روح شور و امید است. شاعر احساس می‌کند ماتم و اندوهی در پیش است و می‌خواهد از بیم پیش آمدن این ماتم، افسانه‌ای دیگر بخواند. این بخش در برزخ میان خواب و بیداری می‌گذرد.

اندوه و ماتمی که در بخش چهارم از نگاه سرد فرشته، حادث شده بود و هم می‌توانست درک وضع ناپایدار و هم پیش‌بینی از میان رفتن آن تغییر و تحولات و قامت زیبای متجلی در بخش‌های قبلی باشد در بخش پنجم شعر به واقعیت می‌پیوندد و به دنبال آن، همه آرزوها و امیدهای شاعر بر باد می‌رود. ناگهان رهگذر موج، تیره می‌شود. شکلی از راه پایین به بالا می‌دود و اوج می‌گیرد. این همان شکل مهیبی است که در آغاز شعر، وقتی تغییر و تحولی در فضای تیره شب در کار ظهور بود در دل تیره شب چشم می‌درانید. گل مهتاب، کمرنگ و تیره می‌شود. در زیر کاج و بر سر ساحل، جادوگری در پی باطل است. جادوی او «گل دلجو» را افسرده تر می‌کند. شکل هول انگیز که از زیر به بالا آمده و تسلط یافته است دوباره بر تخت قدرت جلوس می‌کند و دوشیزه زیبایی از راه دیگر کنار می‌رود.

چنانکه از کل شعر پیداست، پیکره پنج بخشی محتوای این شعر از نظر معنایی می‌تواند شامل سه قسمت اصلی باشد: قسمت اول توصیف حادثه‌ای است که در فضای تاریک دریا و ساحل اتفاق می‌افتد. این حادثه و اجزا و عناصر آن بیان سمبلیک وقوع انقلاب است که وضع موجود را تغییر می‌دهد. شاعر و همراهش در قسمت دوم که با قایق شادمان خود بر آبهای تیره‌اند با شتاب به سوی ساحل می‌رانند تا در وضع و فضای تازه‌ای که در نتیجه انقلاب به وجود آمده است، وظیفه خود را ایفا کنند و آتشی نهفته در جوار آتش همسایه بیفروزند. در قسمت سوم ناگهان وضع و فضای تازه در هم می‌ریزد. نیروی شکست‌خورده و ضد انقلاب سابق، دوباره وضع سابق را تجدید می‌کند و زیبایی و روشنی گل مهتاب محو می‌شود.

پیداست که نیما از طلوع و غروب انقلابی سخن می‌گوید که بر کشور او گذشته است. این شعر را نیما در تاریخ ۱۳۱۸ شمسی یعنی اوج استبداد رضاخانی سروده است؛ سالی که جنگ دوم جهانی نیز شعله ور شده است و ناامنی و مشکلات و گرانی،

_____ بررسی نشانه‌شناختی شعر «گل مهتاب» نیما یوشیج براساس الگوی ریفاتر
چهره‌ استبداد را بارزتر کرده است (پورنامداریان، ۱۳۸۹: ص ۲۳۳).

۲-۴ موارد نادرست‌رشد و تبدیلهای معنایی

دستورمندی و نادرست‌رشدی در این الگو و نظریه با مباحث دستوری و غیردستوری زبانها تفاوت دارد. دستورمندی در شعر با توجه به این نظریه، نظام معنایی مبتنی بر محاکات است؛ یعنی هر دال در متن به مدلولی در واقعیت ارجاع داده می‌شود. نادرست‌رشدی، تغییر دادن واقعیت (نشانه‌پردازی) را در متون، جایگزین محاکات می‌کند و متن کارکردی غیرارجاعی خواهد داشت. نادرست‌رشدیها عناصری هستند که هنجارهای واقعیت را نقض می‌کنند؛ مانع برقراری تناظر میان واقعیت و متن می‌شوند و بر مبنای توانش ادبی خواننده یا منتقد قابل شناسایی هستند (پاینده، ۱۳۸۸: ۱۶۹).

پربسامدترین شیوه بیانی دستوری نیما یوشیج، استفاده فراوان از صفتها و جملات توصیفی است به گونه‌ای که از این طریق در آفرینش تصاویر ادبی موفق بوده است. گاه در توصیفات خود تنها با یک صفت توانسته است مهمترین ابعاد آن پدیده را نشان دهد:

«می‌خواستم که با نگه سرد او دمی

افسانه‌ای دگر بخوانم از بیم ماتمی

می‌خواستم که بر سر آن ساحل خموش

در خواب خود شوم»

سرد بودن و بی‌روحي، مهمترین ویژگی روح غمزده است و سرد بخوبی توانسته است این ویژگی را برای نگاه نشان دهد. هنر نیما در تعبیر این شعر آن است که مهمترین بعد یک واقعیت را تنها با انتخاب یک صفت به تصویر کشیده است.

❖ کاید ز عطسه‌های شبی تیره‌دل پدید

صفت تیره‌دل، واقعیت عینی شب خفقان‌انگیز و اوضاع نامناسب اجتماعی و سیاسی را با دیدی شاعرانه نشان می‌دهد. تیره‌دل بودن شب، هم نشان از آسمان ابری شبانگاه دارد و هم می‌تواند بیانگر احساسات نیما از فضای حاکم بر شبی خاص باشد؛ شبی که فردایش قرار است اتفاقات نو و خوبی رخ دهد اما ناسرانجام می‌ماند. بنابراین نیما به هماهنگی فضا و صفات به کاررفته در توصیف واقعیات موردنظر، توجه خاصی دارد به صورتی که عینیت و ذهنیت با هم آمیخته باشد.

نیما در کاربرد صفت از شیوه بیانی صفت مقلوب نیز بهره برده است به صورتی که کاربرد این روش در شعر او برجستگی زبانی به شمار می‌آید:

❖ و آن نودمیده رنگ مصفا

تازگی و طراوتی که «نودمیده رنگ» القا می‌کند، بسیار بیشتر از «رنگ نودمیده» است. در اولی مخاطب ابتدا با تازگی و نو شدن روبه‌رو می‌شود و سپس با رنگ، اما در دیگری کاملاً برعکس است. آمدن صفت «نودمیده» قبل از «رنگ» سبب برجستگی آن شده است.

شعر گل مهتاب از نظر بررسی نشانه‌شناسی ریفاتر بسیار در خور توجه است. شعر دارای برخی عناصر غیر دستوری است که سبب می‌شود خواننده را به درک و دریافت معنای عمیق لایه‌های پنهان شعر برساند. این عناصر غیر دستوری نشان می‌دهد که منظور شاعر بیان ظاهری آنها نیست بلکه در پس این عبارات، معنا و هیپوگرام نهفته است و مقصود فقط نمی‌تواند سفری ساده باشد. هر یک از این واژه‌ها و عبارتها ذهن را به سوی معنای دیگری هدایت می‌کند که در پس این واژه‌ها نهفته است. این امر به نوعی مانع بازنمایی معنای واقعی در شعر می‌شود و در نهایت خواننده را قانع می‌کند که این شعر فقط در تفسیری عادی محدود نمی‌شود و باید تأویل دیگری داشته باشد. ترکیباتی مانند:

«چشم دریدن شکلی مهیب / مردی بر اسب لخت / تازیانه‌ای از آتش / دستهای در کار چیره‌تر / قایق شادمان بر آب / عطسه‌های شب تیره‌دل / افسانه غمین پر از چرک زندگی / چرک زندگی / طرح دگر ساختن / فانوسهای مردم / آن نودمیده رنگ مصفا / دیده‌بان گمره گرداب / لانه چندین صدا / بالهای پرصور مرغ لاجورد / گرد طلا کشید / حالتی که بود نه خواب نه زندگی / افسانه‌ای دگر بخوانم / آتش همسایه / تیره نمود رهگذر موج / گل مهتاب، کمرنگ ماند / جادوگری از پی باطل / گل دلجو افسرده‌تر شد / دوشیزه‌ای به راه دگر شد» در شمار موارد نادرست‌ورمند است که مدلول واقعی در پدیده‌های بیرون از جهان متن ندارد و با نگرش محاکاتی نمی‌توان جایی برای آنها در ساختار معنایی شعر یافت؛ زیرا بین آنها و واقعیت بیرونی هیچ تناظری نمی‌توان مشاهده کرد. این موارد، متن را از رویکرد محاکاتی به دنیای نشانه‌ای سوق می‌دهد. چنانکه در این عناصر دیده می‌شود، علاوه بر اینکه شب، فانوس و مرغ

لاجورد، خود، رمزآلود و غیرواقعی است، تعبیری نظیر آتش همسایه، ره پایین، جادوگری از پی باطل، قایق شادمان بر آب و ... نشانگر این است که شاعر در پس معنای ظاهری آنها اغراض دیگری را دنبال می‌کند. مطابق با نظریه ریفاتر، فقط با خوانش پس‌کنشانه می‌توان مدلولی برای آنها در ساختار معنایی کل شعر یافت و در نتیجه به هیپوگرام و هسته معنایی یا خاستگاه اثر دست پیدا کرد. با کشف و دریافت هسته معنایی برای تمام موارد نادرست‌ورمند می‌توان معنا را دریافت و یکی از گره‌های معنایی شعر را باز کرد.

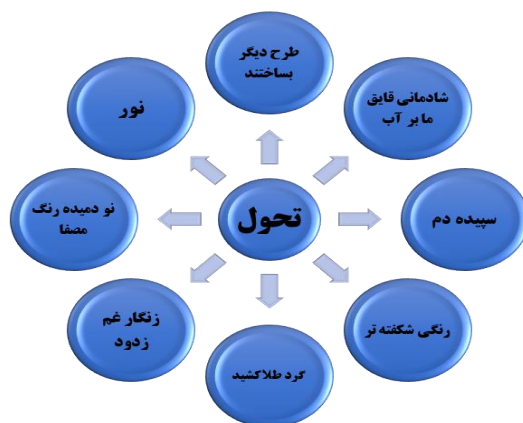
۳-۴ ترسیم منظومه‌های توصیفی در شعر گل مهتاب

دریافت منظومه‌های توصیفی شعر به خواننده و مخاطب کمک می‌کند تا از یک طرف واژه مرکزی و هسته‌ای شعر را دریابد و در ادامه تمام این توصیف‌های جزئی را به‌منزله عناصر کمک‌کننده واژه مرکزی در نظر بگیرد و از این جزئیات، انتظار گفتمان متفاوت و مفهوم جداگانه نداشته باشد و از سوی دیگر، ساختار معنایی شعر را بسادگی در ذهنش به تصویر بکشد.

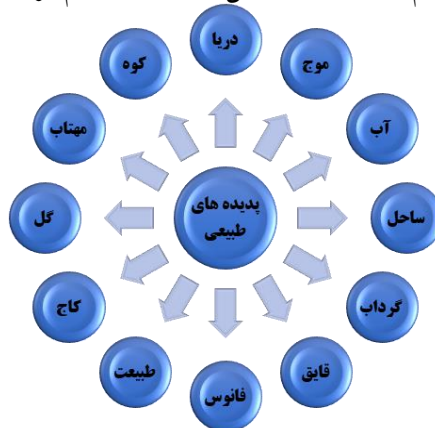
انباشت اصلی شعر با محوریت و معنا بن «تغییر و تحول» ترسیم می‌شود و کلمات دیگر مانند «رنگ شکفته» «سپیده دم»، «تر شدن نفس سرد» «آکنده شدن به نور» «چشم به رنگ آب» «گرد طلا کشیدن» «زنگار غم زدودن» و «تازه کردن» همگی مترادف و مرتبط با این معنا بن هستند.

برای شعر گل مهتاب چهار انباشت مشخص شده است که با منظومه‌های توصیفی ترسیم می‌شود که هسته مرکزی این انباشتها «تحول و کنار زدن عادت» «پدیده‌های طبیعی» «زندگی در فضای یأس و تاریکی» و «انقلاب» است.

این انباشت (تحول و کنار زدن عادت) که هسته و عوامل تحول مفاهیم تغییر را برای خواننده تداعی می‌کند، یادآور تحول در شعر گل مهتاب است؛ تحولی که در دیدگاه مخاطب می‌تواند از چارچوب شعر به فضای بیرونی آن نیز ارجاع داده شود و به دنبال نمودهای عینی آن برود. با توجه به این انباشت حتی می‌توان به دامنه دید شاعر نیز دست یافت که به دنبال ساختن چگونه فضایی در پیرامون خود است و این فضا را چگونه متصور شده و به دنبال تغییر آن برآمده است.

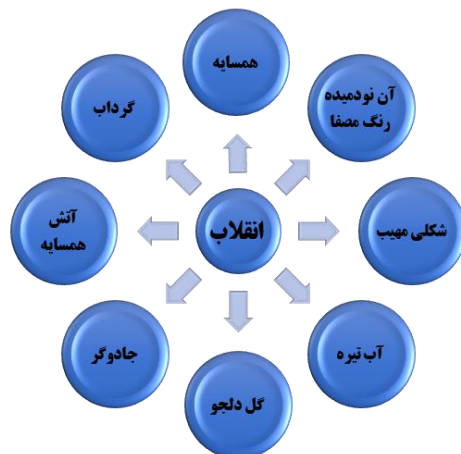
در انباشت پدیده‌های طبیعی، که به بهره‌گیری شاعر از واژه‌های طبیعت اشاره می‌کند، می‌توان وسعت حوزه رموزها را در شعر نیما یافت. دامنه این رموزها نه تنها پدیده‌های گونه‌گون طبیعی را از قبیل دریا، موج، آب، ساحل، گرداب، قایق، فانوس، طبیعت، کاج، کوه، گل و مهتاب در بر می‌گیرد بلکه شامل اشیا و اصوات و شخصیت‌های فرهنگی یا اساطیری نیز از قبیل آتش و جادوگر و همسایه و هوای تیره، بیداری، خواب و دوشیزه و امثال آنها نیز می‌شود که تأویل آنها را با توجه به متن هر شعر می‌توان دریافت؛ به عنوان مثال گرداب، محل هلاکت و غرق کشتی‌ها در دریاست. در این شعر رمز افکار و سخنان گمراه کننده نیروی حاکم است که مانع از رسیدن رهروان دریا یا پیشروان حرکت انقلابی به ساحل نجات و بهروزی می‌شود یا «آب تیره» رمز جامعه و شرایط ظلم و استبداد و جهل و خفقان حاکم بر آن است.

در مورد انباشت زندگی در فضای یأس و نومیدی، که در قسمت اول و انتهای شعر خودنمایی می‌کند با واژه‌هایی متفاوت توصیف شده است که خواننده را دچار فضایی خیال انگیز و ایماژ شاعرانه می‌کند. گاه واژگان این بخش با واژگان انباشت «انقلاب» در تقابل واژگانی قرار می‌گیرد که در لایه‌های درونی متن، خود را نشان می‌دهد و مخاطب از طریق رمزها و آشنا بودن به موقیت مکانی و زمانی شاعر می‌تواند به معنای آنها پی ببرد؛ به عنوان مثال «دیده بان گمره گرداب»، قدرت محافظ وضع موجود و تیره جامعه است و می‌تواند هم رمز و نماد قدرت ناحق حاکم بر جامعه باشد و هم تمامی نیروهایی که از موجودیت آن طرفداری می‌کنند. «شکل مهیبی که چشم می‌درد»، نماینده قدرت حاکم و مستبدی است که بر جامعه حاکم است. تیرگی و سیاهی ظلم و استبداد و جهل و خفقان سبب استمرار قدرت اوست؛ به همین سبب هر جنبشی و سخنی که وضع موجود جامعه را بر هم زند و از آن انتقاد کند، او را خشمگین می‌کند؛ چنانکه عبور موج بر زیر آب تیره نیز چنین می‌کند.

در انباشت پایانی، انقلاب، هسته مرکزی است که در نهایت به ثمر نمی‌نشیند. شاعر در پی عبور کردن از این تکرارها و عاداتهای همیشگی، و به دنبال نوعی تحول و دگرگونی است؛ به دنبال اشاره و تلنگری هرچند اندک برای ایجاد تحولی بزرگ است؛ شاید به نوعی جور دیگر باید دیدن (سپهری، ۱۳۸۵: ص ۲۹۱)؛ می‌خواهد ظلمت را چراغان کند و از این تحول به دنبال درک جدید و تازه ای از عبور است.

« رنگ در هم مهتاب، رنگی شکفته‌تر»، نور و روشنایی حاصل از اندیشه‌ها و سخنان آزادیخواهانه و اعتراضها و انتقادهای و جنبش‌ها و قیامهای مختلف است که هر کدام به گونه‌ای در برابر تیرگیها «آب تیره» و وضع حاکم بر جامعه پدید می‌آید. «مهتاب» در بخش اول شعر، تجسمی انسانی و زیبا پیدا می‌کند و رمز آزادی و حق و عدالت است که در نتیجه قیام مردم تشخیص می‌یابد و در بخش دوم باقامتی زیبا پنجه‌هایی زرد و زرین و چشمانی به رنگ آب از بر کوه‌های دور نزدیک می‌شود. «رهگذر موج» در اینجا رمز امواج انقلاب است که از متن جامعه بر می‌خیزد و سکون و سکوت دریای تیره را می‌آشوبد. معمولاً مراد نیما از «همسایه» در شعرهایش، همسایه شمالی ایران، اتحاد شوروی سابق است. «آتش نهفته»، نیروی بالغ مردمی است که تا وقتی در نتیجه انقلاب فعلیت نیافته شعله‌ور نشده است؛ بدین ترتیب با کمک جادوگر انگلیس، هولی را از پایین به بالا می‌آورند و به روی کار می‌کشند. گل دلجوی مهتاب انقلابی که شکفته شده بود، کمرنگ و تیره و بعد افسرده تر می‌شود و فرشته زیبایی که قامت خود را زمانی نموده بود بی اینکه آزادیخواهان و حق‌طلبان از وصل او کامیاب شوند با آمدن شیطانی هول؛ هم‌چنانکه دوشیزه بود، دوشیزه به راهی دیگر می‌رود و غایب می‌شود.

هیپوگرام مورد نظر ریفاتر را در شعر گل مهتاب می‌توان اینگونه مطرح کرد:

۱. شاعر در پی تغییر و تحول است و شوق رسیدن دارد تا عادت‌ها را کنار بزند.
۲. شاعر، شمه‌های تحول و دگرگونی را از دوردستها می‌بیند و جلوه‌های شکوفایی

را مشاهده می‌کند.

۳. این تحول در تمام ابعاد طبیعت و پدیده‌های آن نمایان می‌شود و شاعر را با خود به دل این اتفاقات می‌برد تا خود را برای انقلابی جدید آماده کند.

۴. کم‌کم نشانه‌های خوبی نمی‌بیند و از این نشانه‌ها بخوبی یاد نمی‌کند.

۵. تحول و دگرگونی را رهاشده می‌بیند و از همه آن افکار دور می‌شود. حصار عادت‌ها و ظلم و ستیز حاکم بر جامعه را محکمتر از آن می‌بیند که شعله‌های فانوسها بتواند آن را دور کند و از بین ببرد.

شبکه ساختاری در نگاه ریفاتر، جمله و واژه‌هایی است که بتواند هیپوگرامها و متن را تولید کند و سبب وحدت ساختار متن ادبی یا شعر شود. در شعر گل مهتاب سرانجام می‌توان به شبکه ساختاری زیر دست یافت:

تغییر و تحول - امید به آینده - ناامیدی - رهاکردن

چنانکه از کل شعر پیداست، پیکره محتوای این شعر را از نظر معنایی می‌توان شامل این دانست که توصیف حادثه‌ای است که در فضای تاریک دریا و ساحل اتفاق می‌افتد. این حادثه و اجزا و عناصر آن بیان سمبلیک وقوع انقلاب است که وضع موجود را تغییر می‌دهد؛ سپس شاعر و همراهش که با قایق شادمان خود بر آبهای تیره‌اند با شتاب به سوی ساحل می‌رانند تا در وضع و فضای تازه‌ای که در نتیجه انقلاب به وجود آمده است، وظیفه خود را ایفا کنند و آتشی نهفته در جوار آتش همسایه بیفروزند. در نهایت ناگهان وضع و فضای تازه در هم می‌ریزد. نیروی شکست خورده و ضد انقلاب سابق، دوباره وضع سابق را تجدید می‌کند و زیبایی و روشنی گل مهتاب محو می‌شود.

پیداست که نیما از طلوع و غروب انقلابی سخن می‌گوید که بر کشور او گذشته است. این موارد در قرائت پس‌کنشانه و اکتشافی، خود را از درون انباشتها و منظومه‌های توصیفی نمایان می‌سازد و به درک عمیق شعر منجر می‌شود. ماتریس ساختاری شعر گل مهتاب از خفقان و ظلم به تحول و انقلاب و در نهایت به بازگشت به همان فضای ظلم آلود اشاره می‌کند که در خوانش اولیه آشکار نیست.

نتیجه

با تجزیه و تحلیل شعر براساس نظریه ریفاتر می‌توان به این نتیجه رسید که یافته‌های

جستار، پاسخ دقیقی برای پرسش‌های مقاله در رابطه کاربست این نظریه است. هم‌چنین می‌توان این گونه تحلیل کرد که فضا و بستری مناسب برای درک و تحلیل و دریافت معناها و پیامهای شعر فراهم شد تا مخاطب بتواند با نگاهی متفاوت به خوانش شعر پردازد؛ حتی ارتباط مناسبی با فضای معاصر و پیش روی خود برقرار کند و نمونه‌های عینی آن رمزها را بیابد. معنا تابع ساختارهای اولیه و تقابلی نیست، بلکه امری است زنده و پویا و سیال که می‌تواند شکل‌پذیر باشد.

شعر گل مهتاب با الگوی ریفاتر امکان تحلیل دارد و با این نوع الگو می‌توان به رمزها و پیامهای شعر دست یافت و به خوانش خلاق رسید. با بررسی الگوی ریفاتر به این نتیجه می‌رسیم که تأکید او بر گیرنده پیام است و به خوانش خلاق و اکتشافی معتقد است که طی آن مخاطب به دنبال معنایی از پیش تعیین شده نیست و براساس یافته‌ها و داده‌های ذهنی خود به تحلیل و یافتن معناها و گزاره‌ها می‌پردازد.

با استفاده از این الگو و رسم هیپوگرامها به نشانه‌ها و پیامهای شعر و شیوه شاعر برای ارائه غیر مستقیم معنا و خوانش اکتشافی دست یافتیم و به این نتیجه رسیدیم که شاعر در پس ظاهر واژگان، رمزهایی را نیز نهفته است که به تحلیل و اکتشاف آنها نیاز است.

پیداست که نیما از طلوع و غروب انقلابی سخن می‌گوید که بر کشور او گذشته است. این موارد در قرائت پس کنشانه و اکتشافی، خود را از درون انباشتها و منظومه‌های توصیفی نمایان می‌سازد و به درک عمیق شعر منجر می‌شود به صورتی که شعر در روند خوانش از سطح محاکاتی می‌گذرد و به سطحی بالاتر، یعنی سطح نشانه‌شناختی، می‌رود و اینجاست که می‌توان وحدت شعر و دلالت‌مندی آن را بازجست. فضای شعر نشان می‌دهد که شاعر در پی تغییر و تحول است تا عاداتها را کنار بزند و در دوردستها کورسویی از این تحول و دگرگونی را می‌بیند و خود را برای انقلاب آماده می‌کند؛ اما هرچقدر جلوتر می‌رود این فضا را رهاشده و دوردست می‌بیند و حصار ظلم و ستیز را در بستر جامعه پررنگتر از نور فانوسها درک، و در نهایت رها می‌کند.

فهرست منابع

آلن، گراهام؛ (۱۳۸۵) بینامتنیت؛ ترجمه پیام یزدانجو، تهران: نشر مرکز.

_____ بررسی نشانه‌شناختی شعر «گل مهتاب» نیما یوشیج براساس الگوی ریفاتر

برسلز، چارلز؛ (۱۳۸۶) *درآمدی بر نظریه‌ها و روش‌های نقد ادبی*؛ ترجمه مصطفی عابدینی فرد، تهران: نیلوفر.

پورنامداریان، تقی؛ (۱۳۸۹) *خانه/م/بری است*؛ چ ششم، تهران: مروارید.

سجودی، فرزانه؛ (۱۳۹۳) *نشانه‌شناسی کاربردی*؛ چ سوم، تهران: علم.

سلدن، رامان؛ (۱۳۸۴) *راهنمای نظریه ادبی معاصر*؛ ترجمه عباس مخبر، چ سوم، تهران: طرح نو.

کالر، جاناناتان؛ (۱۳۹۰) *درجست‌وجوی نشانه‌ها (نشانه‌شناسی، ادبیات، واسازی)*؛ ترجمه لیلاصادقی، تینا امراللهی، چ دوم، تهران: علم.

گیرو، پی‌یر؛ (۱۳۹۰) *نشانه‌شناسی*؛ ترجمه محمدنبوی، چ چهارم تهران: آگاه.

مکاریک، ایرناریما؛ (۱۳۸۸) *دانشنامه نظریه‌های ادبی معاصر*؛ ترجمه مهران مهاجر و محمد نبوی، چ سوم، تهران: آگاه.

مقالات

آیتی، اکرم؛ (۱۳۹۲) «بررسی نشانه‌معناشناسی گفتمان در شعر «پی‌دارو چوپان» نیما یوشیج»؛ جستارهای نوین ادبی؛ ص ۱۰۵-۱۲۴.

انوشیروانی، علیرضا؛ (۱۳۸۴) «تأویل نشانه شناختی ساختارگرای شعر زمستان اخوان»؛ مجله پژوهش زبان‌های خارجی دانشگاه تهران؛ ص ۵-۲۰.

برکت، بهزاد؛ افتخاری، طیبه؛ (۱۳۸۹) «نشانه‌شناسی شعر: کاربرست نظریه مایکل ریفاتر بر شعر ای مرز پرگهر فروغ فرخزاد»؛ فصلنامه پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی دانشگاه تربیت مدرس تهران؛ ص ۱۰۹-۱۳۰.

پاینده، حسین؛ (۱۳۸۷) «نقد شعر آی آدم‌ها سروده نیما یوشیج از منظر نشانه‌شناختی»؛ فصلنامه فرهنگستان تهران؛ ص ۹۵-۱۱۳.

پورنامداریان، تقی. (۱۳۸۷)، «بلاغت مخاطب و گفت‌وگوی با متن»؛ فصلنامه تخصصی نقد ادبی دانشگاه تربیت مدرس تهران؛ ص ۱۱-۳۷.

خواجه‌وی، مهوش؛ طهماسبی، فرهاد؛ (۱۳۹۳) «بررسی نشانه‌شناختی شعر «مسافر» سپهری بر مبنای نشانه‌شناسی ساختارگرا؛ الگوی ریفاتر و یاکوبسن»؛ پژوهش‌های زبانشناختی در زبان‌های خارجی، دوره ۴، ص ۲۴۲-۲۱۵.

شعیری، حمیدرضا؛ (۱۳۸۸) «از نشانه‌شناسی ساختگرا تا نشانه-معناشناسی گفتمانی»؛ فصلنامه تخصصی نقد ادبی دانشگاه تربیت مدرس تهران؛ ص ۵۱-۳۳.

فیاض‌منش، پرند؛ صفایی سنگری، علی؛ (۱۳۹۵) «خوانش شعر نوبت براساس رویکرد نشانه‌شناسی

مایکل ریفاتر؛ فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهشهای زبان و ادبیات فارسی؛ ص ۱۵۹-۱۳۹.
نبی لو، علیرضا؛ (۱۳۹۰) «کاربرد نظریه نشانه‌شناسی مایکل ریفاتر در تحلیل شعر ققنوس نیما»؛
مجله پژوهش زبان شناختی در زبان‌های خارجی دانشگاه تهران؛ ص ۸۱-۹۴.